

mégis az őshagyományt, és ezek a Kárpát-medence őslakosai...
A Vértesszőlősi előember bennünk élő leszármazottai.

Kátai Mihály

Enyedi Sándor

Örmények a magyar színjátszásban

1. rész

I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem 1672-ben, az őshazából való hosszú vándorlás után megengedte az örmények letelepedését Erdélyben. Gyergyószentmiklós, Beszterce, Görgényszentimre, Ebesfalva (ma: Erzsébetváros) voltak azok az első települések, ahol nagyobb számban kaptak megtelepülési engedélyt. 1700. május 15-i dátummal ellátott szabadalomlevelében a fejedelmi gondviselés lehetővé tette, hogy, saját városuk alapkövét lerakhassák; így lett Armenopolis - azaz Szamosújvár - az erdélyi örmények központja. Erdély gazdasági, társadalmi és kulturális életébe fokozatosan bekapcsolódva idővel elmagyarosodtak, s a magyar művelődés fontos képviselőivé váltak, de örmény származástudatukat mai napig megtartották.

A hivatásos magyar színjátszás a 18. század utolsó évtizedében jött létre, előbb a rövid életű pestbudai (1790-1795), majd az erdélyi első magyar hivatásos színtársulat megalakulása (1792. december) lerakta a magyar színészet történetének az alapjait. S bár az első évek eseményeinek a teljes feltérképezése a források hiánya miatt mindmáig nem történhetett meg, azt azonban tudjuk, hogy a színház „koholói” között már az első években is van örmény származású ifjú. A szamosújvári születésű *Gorove László* (1780-1839) kolozsvári diákként diáktársaival előadta *Kotzebue Embergnyűlölés és megbánás c.* darabját. A krónika sajnos hiányos: nem tudjuk bizonyosan, hogy műkedvelő diákelőadásról van-e szó, vagy a színtársulattal való együttműködésről, netán balsikerű színházalapítási kísérletről. Az ifjú tanulmányait tovább folytatta Pesten, s így egy időre elszakadt az erdélyi magyar színészet viszontagságos mindennapjaitól.

Az 1794-1795. évi erdélyi országgyűlés a színház állandósításának sikerét egy színházépület felállításában látta, mert éveken keresztül a nem teljesen színházi célokot kiszolgáló játszóhely kibérlése évente hatszáz rénus forintot emésztett fel. A színházi bizottság egy felhívást bocsátott ki Erdély rendjeihez, polgáraihoz, városaihoz. A gyűjtés váltakozó eredménnyel több éven át folyt, Szamosújvár városa ezer forint támogatást szavazott meg 1805-ben, amelynek végrehajtását a Gubernium szigorú feltételekhez kötötte, az ezer forint befizetése előtt követelte Szamosújvár valamennyi adósságának a megszüntetését, s így a város a vállalt kötelezettségét még 1807-ben sem tudta teljesíteni. Időközben Gorove László visszatért szülővárosába, és 1806-ban Budán megjelentette első saját drámáját, a *Jetid és Hábá, avagy a féltés és meghasonlás c.* öt felvonásos szomorújátékát. Vele jelentkezik az első örmény származású író drámairodalmunkban, s ez még akkor is igaz, ha inkább adoptálásról beszélhetünk, mint eredeti műről: a magyar játékszínre való alkalmazás (Weidmann után) lehetett a munka fő erénye. A kolozsvári színház 1807 januárjában műsorra is tűzte, s az előadás meglepően kedvező méltatást kapott *a Hazai és Külföldi Tudósításokban*. A január 13-án Kolozsvárról küldött tudósításban így írtak: „*A Darab minden Nézőknek; de legfőképen az olvasottabbaknak felette megtetszett /.../ A főbb rendű nézők magok meglepedéseket avval jelentették ki, hogy több hasonló daraboknak készítésére serkentették a Szerzőt, mellyet ő meg is ígért. Az érdemes kalmár érzékenyjátékja a Szerzőnek nem soká a sajtó alá jön. Ez nemzeti, s így Magyar történet léssen.*” A „*napkeleti történetet*” tárgyáló drámában például Kotsi Patkó Jánosné Fejér Rozália a Kalifa hitvesét „*hasonlíthatatlanul*” játszotta. „*A Director, és fő játzó Kotsi Ur a*

Kalifának rolléjában szokása szerént igen alkalmatosan játszott /... / ". S talán nem véletlen, hogy „a Szerző, a ki jelen volt Kolosvárt az előadáskor, meg volt a játzó személyeknek igyekezetökkel elégedve. /.../ Kiki megelevedve hagyta oda a Jádzó Színt” - jelentette az említett lap 1807. február 14-én megjelent 18. száma.

A darabot a 1808. augusztus 17-én és 1811. március 11-én is előadták az erdélyiek. Még két dráma került ki *Gorove* tolla alól; mindkettő 1807-ben jelent meg: *A jegyesek Carthágóban vagy a nagy Scipio* és - a már említett - *Az érdeemes kalmár*. Előadásukról azonban nincs tudomásunk. Az érdeemes kalmár - ahogyan Bayer József tanulmánya (Egyetemes Philológiai Közlöny, 1889. 369-375.) bebizonyította - tekinthető az első magyar iránydrámának. Az első örmény-magyar drámaíró *Gorove László* volt, s talán ha rendelkeznének a kolozsvári színészek teljes kezdeti színlapanyagával, az is kiderülhetne, hogy 1796. évi fellépése nem tekinthető egyszeri alkalomnak, noha tartós színész-foglakozásnak sem.

Hivatásos örmény-magyar színészek

Az örmények beilleszkedése a magyar szellemi életbe elkerülhetlenné tette a színész megjelenését az örménység soraiban. Erre a reformkor nyújtott kedvező körülményeket. Több mint két évtizeden át lehetett aktív színész az az *Eránosz József*, akinek életrajzi adatait sajnos nem ismerjük, de akinek alakját többen megörökítették emlékezéseikben. Színpadi pályájának legtöbb fellépését az 1832-től megjelenő *Regélő* melléklapja a *Honművész* őrizte meg az utókornak. A lap 1841-ig jelent meg. Ezekben az években lehetett *Eránosz* virágkora. Alakját a *Honművész* így örökítette meg: „*Külseje ajánló s magos termeténél fogva szemre minden hősi szerepek vitelére alkalmas. (...) Mély vastag hangja is ajánlják a fent mondott szerepekben, hol az hevesebb s férfias indulatok kifejezésére szükséges.*” Furcsa, hogy *Eránosz József*, egykori erzsébetvárosi polgár, hosszabb vándorutakra nem vállalkozott. Erdély és Kárpátalja volt a fő működési területe. Kolozsvár ritkán láthatta, Marosvásárhely, Nagybánya, Szatmár, Erzsébetváros, Zilah, Munkács, Beregszász, s főleg Szamosújvár annál gyakrabban. Melyek voltak legfontosabb szerepei? *Ferdinánd Schiller Ármány és szerelem c.* drámájában; *Moór Károly a Haramiakban*, vagyis ahogy *Schiller* művét ekkoriban játszották: a *Moór Károlyban*; *Macduff, skóciai nemes Shakespeare Macbethjében*; *Birch-Pfeiffer Szapáry Péter c.* művének címszerepe - s folytathatnánk a sort. Feltűnő azonban, hogy *Eránosz* egytől egyig *Pergő Celesztin* szerepeit játszotta. (*Pergő Celesztin* ekkor kolozsvári színész; noha az 1830-as évek közepére - ahogyan ezt több helyen könyörtelenül szóvá is teszik - felette is eljár az idő...)

Eránosz József feleségével, *Jeremiás Karolinnal* (1805-1890) együtt járják szorgalmasan Erdélyt, hol egy-egy közép nagyságú társulat tagjaként, hol úgy, hogy ők vezetnek társulatot.

Eránosz és *Pergő* ritkán találkoztak; *Fejér Károly* 1833 őszen rendezett nagybányai vendégjátéka idején mégis megesett. *Eránosz* itt is *Moór Károlyban* mutatkozott be, de különösen nagyszerű *Guelfo* volt *Pergő Celesztin Testvérgyilkos* című drámájában. „*Jobban előadni lehetetlennek látszott*” - írta a krónika, s a két színész között megkötötték a béke. *Pergő Celesztin* (1784-1858) nehezen törődött bele, hogy minden pálya véget ér egyszer, *Eránosz* viszont 1849 után olykor-olykor kiségitőképpen, némi díjazás fejében, beírta statiszta szereppel. *Molnár György* (Világostól Világosig c. művében) megírta, hogy Erdélyben mindössze három színtársulat működhetett; *Pósa Mihályéban* még jelen volt az előbbi színészet karakterhőse. Az örmény közönség most is bálványozta. „*Még 1851-ben is emlegették hátgerincet borsóztató erőteljes játékát, melyet az újabb kori színészek, kivált az örmények között, nem bírtak feledetni.*”

Molnár a Brassóba tartó színészek szamosújvári, erzsébetvárosi közönségéről így emlékezett meg:

„*E két tisztán örmény kis város közönsége sem maradt hátrább a többi városok*

közönségétől, s különösen a komoly drámákat kegyelte. Az örmény fajnak kiváló szép tulajdonsága a színiélvezetek mezején a komolyabb drámák kedvelése és ezt még az aranyok pöngetése, s váltók leszámítolásának száraz mohó foglalkozása közt is csaknem áhitattal gyakorolja! A milliomos Korbuly például ma is komoly drámákban tud leginkább gyönyörködni és feszült figyelemmel végignézi s bizony jobban megtudja kritizálni is (mint sok kritikus)... "

(Folytatjuk)

Emlékezzünk!

Mányó József Krikorisz (Hovszep Krikorisz Manian), OMech Vind (Szakállasfalu - Erdély, 1907. ápr. 2 - Bécs, 1994. aug. 13.). A szamosújvári árvaházban nevelkedett, 10 éves korában került a bécsi mechitarista rendházba. 1929 aug.11: a lemergi örmény katolikus érsek szentelte fel. Kb. 12 nyelven beszélt. 1933-71: a mechitaristák isztambuli iskolájában hitoktató és nyelvoktató, az ottani templomban igen népszerűek voltak homiliái, májusi ájtatosságaira az apostoli örmények is sokan eljártak. Bécsi főapát: 1971 júl. 22-1992 júl. 13. Idős kora ellenére nyaranta végigjárta az amerikai örmény közösségeket és 1988-91 között az elárult Budapesti Örmény Katolikus Lelkészség vezetését is vállalta, itt a vasárnapi szentmiséket gyakran megtartotta. Bibliával látta el az ide menekült örmény gyermekeket az 1988-as földrengés idején. A 90-es években még a Bazilika előtti Szent Jobb körmenetre is ellátogatott.

(Ararát, 1996/17, 6 - Interjú (Rapcsányi): Kossuth rádió, 1990 márc.16, 20.30)

Dr. Szám László

Örmény Katolikus Egyházunk hírei

Rövidesen befejeződik a 2002-ben megindított közgyűteményi eljárás részét képező leltározás a Budapest XI. Orlay u. 6. szám alatti Budapesti Örmény Katolikus Lelkészségen, amelyet csak ez év telén tudtak elkezdni Vahan Hovagimian korábbi plébános akadályozása miatt. A plébánia, múzeum, könyvtár és levéltár, valamint a templom műtárgy együttese végre védetség alá kerül, és reméljük, hogy a múzeum látogathatóvá válik.

Az új örmény katolikus plébános kinevezése folyamatban van.

Itt az idő, hogy rendezzük örmény katolikus - örmény gyökerű római katolikus közösségünk egyházi szervezeti kereteit. Fel kell készülnünk arra, hogy mielőbb egyházközi választásokat lehessen tartani, egyháztanácsot alakítani. Mielőbb ki kell eszközölni, hogy ideiglenes gondnokság kerüljön kinevezésre az új plébános segítésére, a törvényes működés feltételeinek megteremtésére.

Várjuk közösségünk azon tagjainak jelentkezését, akik vállalnának akár az ideiglenes gondnokságban, akár az egyháztanácsban képviselő-jelöltséget. Természetesen bármelyik tisztségre csupán ajánlásokat fogadunk el, a döntést majd a közösség szavazatával fogja meghozni, végül a főegyházmegye jóváhagyani.

Tisztségre csak az jelöltheti magát, illetve csak az jelölhető, aki örmény katolikus, vagy római katolikus keresztségét keresztlevel másolattal igazolja, örmény gyökereit valószínűsíti, rövid életrajzát mellékeli és két személy támogató nyilatkozatát csatolja. A jelentkezést és a mellékleteket zárt levélben kérjük eljuttatni az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület 1251 Budapest Pf. 70. címére. A borítékra kérjük ráírni a címzett alá: „Egyházi bizottságnak”. A jelentkezéseket bizalmasan kezeljük, azt az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület erre a célra létrehozott Egyházi bizottsága zárt ülésben fogja felbontani